

بسم الله الرحمن الرحيم.

مولفه‌های اخلاقی معلم با رویکرد به منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

استاد راهنما: فاطمه عزیزی.

فاطمه خان بابایی^۱

کوثر غلامی^۲

شکوه شلیجی^۳

چکیده

در دنیای امروز، نقش معلم به عنوان الگوی اخلاقی و فرهنگی در تربیت نسل آینده بسیار حائز اهمیت است. معلمی در ردیف سایر مشاغل نیست بلکه بالاتر است. معلمان وظیفه تربیت را عهده دارند و لازمه تاثیر گذاری در این امر متصف بودن آنها به صفات اخلاقی می‌باشد، به این دلیل که عمل، منش و اخلاق آنها تاثیر مستقیم بر متعلم دارد و به او شکل می‌دهد. رسالت آنها انسان سازی است و در این امر اولین قدم، خودسازی و آراسته شدن به صفات اخلاقی می‌باشد. بنابراین سوال اصلی تحقیق این است که: مولفه‌های اخلاقی معلم با رویکرد به منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) چیست؟ با مطالعه در بیانات رهبری، چهارده مولفه اخلاقی برای معلم جمع آوری شده که از مهمترین مولفه‌ها اخلاص و تزکیه نفس بوده است. گفتنی است بحثی از مولفه‌های اخلاص و استکبارستیزی در میان دیدگاه‌های اندیشمندان غربی یافت نشد. این مقاله با استفاده از روش توصیفی و کتابخانه‌ای، به استخراج و تبیین این مولفه‌ها پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که رعایت اصول اخلاقی در آموزش نه تنها به بهبود کیفیت آموزشی کمک می‌کند، بلکه موجب تقویت ارزش‌های انسانی و اجتماعی در دانش‌آموزان نیز می‌گردد. این پژوهش می‌تواند به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی در طراحی دوره‌های تربیت معلم و بهبود نظام آموزشی کشور کمک شایانی نماید.

کلیدواژه‌ها: معلم، مولفه اخلاقی، اخلاص، استکبارستیزی، صبر

^۱ طلبه مدرسه تخصصی الزهرا (سلام الله علیه) ساری.

^۲ طلبه مدرسه تخصصی الزهرا (سلام الله علیه) ساری

^۳ طلبه مدرسه تخصصی الزهرا (سلام الله علیه) ساری

مقدمه:

آیات قرآن کریم مهمترین ویژگی انبیاء الهی را تعلیم مردم بیان کرده و آن گرامیان را به عنوان معلمان بشر می‌شناساند و می‌فرماید: «لقد من الله على المؤمنين اذ بعث فيهم رسولا من انفسهم يتلوا عليهم آياته و يزكيهم (و يعلمهم الكتاب و الحكمة و ان كانوا من قبل لفى ضلال مبين (ال عمران- ۱۶۴)

هر معلمی یک الگو، یک پرورش دهنده می‌باشد. معلم در هر رشته‌ای که تدریس می‌کند کارش بسیار مهم است زیرا تربیت یک انسان والا، دانا، توانا و صالح برعهده اوست. بر این اساس مسئولیت معلم برای ارتقاء شخصی خویش بیشتر است. وی با توجه به فضایل اخلاقی و دوری از رذایل اخلاقی می‌تواند در تربیت نسل‌های آینده نقش بسزایی را ایفا کند؛ چرا که انسانی که تحت تربیت معلم رشد می‌یابد می‌تواند یک دنیا را متحول کند. بنابر فرموده مقام معظم رهبری گاهی یک کودک اگر درست تربیت نشود می‌تواند به هیتلر تبدیل گردد. مولفه‌های اخلاقی معلم به عنوان یکی از ارکان اساسی در فرایند آموزش و پرورش، همواره مورد توجه رهبران اسلامی و اندیشمندان غربی قرار گرفته است. با توجه به نقش بسزای معلم در رشد فرزندان، هدف از نگارش این مقاله بیان مولفه‌های اخلاقی یک معلم از دیدگاه مقام معظم رهبری است زیرا مقام معظم رهبری شخصیتی کامل و متعالی در زمینه‌های مختلف از جمله اخلاق، آموزش و تدریس می‌باشند. بعد از مطالعه منظومه فکری مقام معظم رهبری، دیدگاه اندیشمندان غربی مورد توجه پژوهشگران این اثر قرار می‌گیرد تا بتواند مولفه‌های اخلاقی را در آثار و افکار ایشان جستجو کرد تا به رشد فکری و عقلانی جامعه کمک کند و با ایجاد فضایی برای تفکر انتقادی و نوآوری در اندیشه، نشاط را در جامعه افزایش دهد

با توجه به جستجو در منابع علمی آثار مرتبط با این موضوع یافت شد از جمله (شفیعی، ۱۳۸۷) یک معلم خوب باید دارای مقبولیت در بین دانش آموزان باشد به احساسات دانش آموزان توجه کند و آنها درک کند و نسبت به کار خوب حس مثبتی داشته باشد. (خاوری نژاد، ۱۳۹۰) در مقاله خود، اسلام را به عنوان دینی که تاکید بر عدل و مشروعیت دارد، معرفی می‌کند و توصیه می‌کند که معلمان اخلاق حرفه ای را به صورت کامل رعایت کنند و به دانش آموزان خود به عنوان افرادی با ارزش احترام بگذارند و به آنها با عدالت روبرو شوند. (اکبری، ۱۳۹۴) انسان باید به کمال برسد و رسیدن به کمال نیاز به این دارد که معلمی با علم و ایمان او را هدایت کند چرا که اگر معلمی ایمان نداشته باشد نمی‌تواند شاگردانش را به کمال برساند. (محمد زاده، ۱۳۹۳) شاخصه های تربیتی معلم تراز انقلاب را روحیه انقلابی، بصیرت، آرمان خواهی، تکیه بر مبانی دینی، بالندگی، خودسازی در پرتو معنویت، تربیت سازمانی در عین تربیت فردی می‌داند. ضرورت تدوین این مقاله با توجه مقالات مذکور این است که این مقاله درصدد بیان مولفه‌های اخلاقی معلم است که در تاثیرگذاری بر دانش آموزان مثرتر است.

۱.۱. اخلاص

اخلاص، از عالی ترین مراحل تکامل، مایه سعادت و رستگاری و از خصلت مردمان بزرگ معرفی شده است (اسحاقی، بی تا، ص ۱۴) اخلاص یعنی تنها برای رضای خداوند کار کردن و همه وجود خود را در اختیار او قرار دادن. ما بنده و آفریده خداییم، پس شایسته است همه اعمال و رفتارمان خلاصانه در راه رضایت او باشد و اگر برای رضایت خاطر دیگران کاری انجام دهیم، کار خود را بی ارزش ساخته ایم. اخلاص حقیقی، با نیتی پاک و به دور از خواسته ها و هدف های غیرالهی به دست می آید. در مسیر خالص شدن برای خدا، حتی سخن گفتن و ناچیزترین کارها می تواند برای رضایت خدا باشد. در عمل خالص برای خدا، هوس ها و آرزوهای دنیایی یا خوش آمد و تحسین دیگران نقشی ندارد. اخلاص، معیار سنجش ارزش و اعتبار تمام اعمال است. (علی پور، ۱۳۸۸، ص ۸۵)

نجات انسان در زندگی ابدی به وسیله اخلاص است؛ برای خدا، برای حقیقت کار کردن، مخلصانه کار کردن مایه ی نجات است؛ آنجا که انسان امکان دارد اخلاص بورزد غنیمت است؛ یکی از آنجاها معلّمی است. که اگر با اخلاص کار کنند کارشان برکت خواهد داشت.

نمونه ی روشن مخلصانه کار کردن شهید مطهری است. آیت الله مطهری با اخلاص حرکت می کرد، کارش برای خدا بود؛ آدمی بود زمان شناس، نیاز شناس؛ نیازها را می دانست، می فهمید و می نشست برای خدا، برای پُر کردن خلأ این نیازها، با اخلاص کار می کرد و فکر می کرد و می گفت و می نوشت و تلاش می کرد و برخورد می کرد. نتیجه ی اخلاص او این شده است که کارهای او ماندگار است؛ ده ها سال است شهید شده اما کتاب های او را به قول سعدی «چون کاغذ زر میبرند».

وقتی معلمان با اخلاص کار بکنند، هر کدام از این نوجوان ها و جوان هایی که زیر دست آنان هستند، می توانند آینده ای برای این کشور بسازند که این آینده مایه سعادت جاودانه آنان بشود که معلّم او هستند؛ ولو کسی آنها را نشناسد. معلّم های امام بزرگوار، امام خمینی (ره) را -آنهايي که در بچگی او را درس دادند- کسی نمی شناسد اما آثار امام در نامه عمل آنها هم نوشته می شود که این مرد را این جوری تربیت کردند، این جوری بار آوردند. (بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان ۱۳۹۵/۰۲/۱۳)

اخلاص، معجزه گر است. وقتی انسان برای خدا در یک راهی قدم می گذارد، خدا به کار او برکت می دهد؛ اینجور می شود که تلاش چند ده ساله ی آن مرد بزرگ، آن شهید عزیز، شهید مطهری، برای جامعه مثل یک ذخیره ی تمام نشدنی باقی می ماند. (بیانات در دیدار جمعی از معلمان سراسر کشور ۱۳۸۹/۰۲/۱۵)

معلمان وظیفه تربیت نیروی انسانی کارآمد بر عهده دارند و ایشان فرمودند: هر کس در جمهوری اسلامی کار فرهنگی و اقتصادی و یا ارائه خدمات صحیح مشغول است باید بداند برای خدا کار می‌کند و تلاش او در دیوان الهی ذخیره می‌شود. (بیانات رهبری در جمعی از معلمان، ۱۱ اردیبهشت ۱۳۷۰)

رهبر معظم انقلاب اسلامی با تأکید بر ضرورت توجه به جهت‌گیری صحیح کارها در راه خدا و برای رضای خداوند فرمودند: وقتی که کارها تنها به قصد قربت انجام شود و جهت‌گیری امور برای جلب رضای الهی باشد، کار حرام از انسان مسلمان سر نمی‌زند، حرکت دست او ظالمانه نخواهد بود و حرکت اندیشه و فکر او هم حرکتی در جهت زیان انسانیت نخواهد بود و این جهت‌گیری صحیح باعث خواهد شد که تمام مشکلات حیات بشری اعم از جنایات، گناهان و تخلفات، شهوت‌رانی‌ها و فزون‌طلبی‌ها به تدریج از انسان فاصله می‌گیرد. (بیانات رهبری در جمع معلمان ۱۲ اردیبهشت ۱۳۷۵)

یک خصوصیت معلّمی که اگر شما معلّمان عزیز و نومعلّمان و جامعه‌ی معلّمین به آن توجّه کنند خوب است، این است که در این کاری که با این خصوصیات عرض کردیم - رنج زیاد و بازده مادی کم - امکان اخلاص هست؛ آیت‌الله مطهری با اخلاص حرکت می‌کرد، کارش برای خدا بود؛ ما از نزدیک با ایشان معاشر بودیم، کارش را می‌دیدیم؛ نیتش را می‌فهمیدیم. آدمی بود زمان شناس، نیاز شناس؛ نیازها را می‌دانست، می‌فهمید و می‌نشست برای خدا، برای پُر کردن خلأ این نیازها، با اخلاص کار می‌کرد و فکر می‌کرد و می‌گفت و می‌نوشت و تلاش می‌کرد و برخورد می‌کرد. نتیجه‌ی اخلاص او این شده است که کارهای او ماندگار است. (بیانات رهبری در جمع معلمان سال ۱۳۹۵)

معلمان وظیفه تربیت نیروی انسانی کارآمد بر عهده دارند و ایشان فرمودند هر کس در جمهوری اسلامی کار فرهنگی و اقتصادی و یا ارائه خدمات صحیح مشغول است باید بداند برای خدا کار می‌کند و تلاش او در دیوان الهی ذخیره می‌شود. (بیانات رهبری در جمع معلمان ۱۱ اردیبهشت ۱۳۷۰)

داشتن نیت پاک و خالص و خدایی در همه کارها، انسان را به خدا نزدیک می‌کند و عمل مورد قبول درگاه خدا قرار می‌گیرد (محدثی، ۱۳۹۲، ص ۴) افراد مخلص در دنیا نیز مورد لطف و امداد غیبی قرار می‌گیرند. اگر زندگی فرد یا جامعه‌ای، همراه با حق جویی، حقیقت‌خواهی و اخلاص باشد، به واسطه‌ی حق تعالی پشتیبانی می‌شود و از راههایی که برای بشر ناشناخته است، به افراد مخلص عنایت می‌کند. (درگاه زاده، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۴۲)

۲. تزکیه نفس

تزکیه در لغت به معنای رشد دادن و پاک گردانیدن است و در اصطلاح برای اصلاح نفس و پاک ساختن آن است. اخلاق زشت و آلودگی‌ها به کار می‌رود. تزکیه، راه عملی رشد و پاکیزگی نفس است، یعنی روح آدمی با قدم گذاشتن در مسیر مستقیم احکام الهی شروع به تزکیه خود می‌کند و تا در عمل نکو شد تلاشش نشان نمی‌دهد. بنابراین تنها راه رشد روح عمل به دستور شرع است. به عبارت دیگر تزکیه اراستن نفس به تقوا است. دایره فراگیری تزکیه گسترده است. (کاکایی، ۱۳۸۸، ج ۱، ص ۴۸)

محیط جامعه، باید محیط آموزش، یادگرفتن و یاددادن باشد. البته درکنار آموزش، پرورش و تربیت و تهذیب اخلاقی و تزکیه است. اگر ما آموزش را درست انجام دهیم، تزکیه هم در خلال آن هست. (بیانات رهبری در جمع معلمان، ۹ اردیبهشت ۱۳۷۱)

امیرس می گوید: اخلاق بد خود را متهم ساز، که اگر این اخلاق در دنیا به نتیجه رسید چون هیزم برای آتش و آب برای ماهی است. و چون از خواسته اش باز داری و بین او و بین خواسته ها مانع شوی، چون آتش بی هیزم خاموش شود و چون ماهی بی آب هلاک شود (محمد بن حسین شیخ بهائی، ۱۲۵۰، ص ۱۳۲)

طهارت و صفای نفس برای همه مهم است، برای همه لازم است، در زندگی همه مؤثر است؛ اما به نظر من برای استادان و دانشمندان مهمتر است، مفیدتر است، پرسودتر است. اولاً به خاطر اینکه شما که استاد هستید، بیش از آن مقداری که گفتار شما در تکوین شخصیت شاگرد و جوان اثر بگذارد، منش شما و رفتار شما اثر می‌گذارد - غالباً اینجور است - به طوری که اگر گفتار شما او را به یک جهتی سوق بدهد، اما رفتار شما همراه با آن جهت نباشد، این رفتار و منش تأثیر می‌گذارد در مخاطب شما، در شاگرد شما، در آن متعلم و جوانی که دانشجوی شماست. این، یک جهت اهمیت صفای نفس است. اگر استاد ما از معنویت و روح با صفا برخوردار باشد، فضای کلاس را، فضای درس را، فضای دل متعلم را منور خواهد کرد. ما به این احتیاج داریم. علاوه بر این، شما دانشمند هستید؛ لذا دانش اگر با نورانیت همراه باشد، جهت درست را پیدا خواهد کرد. (بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها ۱۴/۶/۸۹)

معلمی در ردیف سایر مشاغل نیست؛ بسیار بالاتر است. همه‌ی رفتار شما، حرکات شما، منش شما، اخلاق شما، به صورت مستقیم در این مخاطب گیر اثر می‌گذارد و او را شکل می‌دهد. خیلی از جزئیاتی که معلم به دانش‌آموز گفته است، در ذهن انسان هست؛ خیلی از خصوصیات که او با رفتار خود، با اخلاق خود، با نحوه‌ی حرف زدن خود، با نحوه‌ی تعامل خود به دانش‌آموز منتقل کرده است، در انسان باقی می‌ماند معلم اگر شخصیت

شخص تشویق کننده به اندازه ی خود تشویق در کارآیی تشویق، نقش دارد. همه ی ما، تشویق افراد خاصی را از تشویق دیگران مهم تر می دانیم. برای کودکان و نوجوانان نیز چنین است. تشویق شدن از سوی افرادی که نزد آنان از محبوبیت و ویژگی خاصی برخوردارند تاثیر بیشتری خواهد داشت. (حسینی، ۱۳۸۱، ص ۷۳)

ما وقتی می خواهیم درباره ی نیازهای کنونی جامعه ی دانشگاهی و محیط دانشگاهی و علم حرف بزنیم، از دو دیدگاه، با دو زبان می توانیم حرف بزنیم؛ یک زبان، زبان تشویق کننده و به حرکت درآورنده، و یک زبان، زبان مایوس کننده و دلسرد کننده است. من خواهم این است که اساتید محترم، مسئولان محترم در همه جا - سر کلاس، در مجامع علمی و در بیان گزارش ها - آن زبان اول را به کار بگیرند، نه زبان دوم را. (بیانات رهبری در جمع معلمان ۱۳۹۱)

تربیت یعنی شکوفا کردن استعدادها. با فشار و اجبار نمی توان اقدام به شکوفا سازی کرد، بلکه خود متریبی باید در روند شکوفایی استعدادهایش دخالت کند. هر عاملی که بتواند زمینه شکوفا سازی را فراهم آورد و آن را بهتر محقق سازد، می تواند در روند تربیت م ر با شد. عامل تشویق و شوق زایی نقش مهمی در شکوفا سازی دارد. اساسا ایجاد انگیزه و شوق در برابر اهداف تربیتی، فقط با تشویق و نرمش به دست می آید، نه زور و اجبار. (مشایخی راد، ۱۳۸۸، ص ۱۸۰)

نتیجه گیری

در این مقاله به بیان مولفه‌های اخلاقی معلم از دیدگاه مقام معظم رهبری پرداخته شد که نقش کلیدی در تربیت و آموزش دانش‌آموزان ایفا می‌کنند. این مولفه‌ها نه تنها بر بهبود کیفیت آموزش تأثیرگذارند، بلکه به شکل‌گیری شخصیت و رفتارهای مثبت در دانش‌آموزان نیز کمک می‌کنند. در این مقاله اخلاص و تزکیه نفس به عنوان دو عنصر پایه‌ای، معلم را در مسیر خدمت به دانش‌آموزان و جامعه هدایت می‌کنند. قناعت و صبر به معلم کمک می‌کنند تا در مواجهه با چالش‌ها و مشکلات، استقامت و پایداری داشته باشد. امیدآفرینی و نشاط در ایجاد فضای مثبت و امیدبخش در کلاس درس موثر است و انگیزه و اشتیاق یادگیری را در دانش‌آموزان افزایش می‌دهد. اعتماد به نفس و دلسوزی مولفه‌های اخلاقی دیگری هستند که معلمانی که به دانش‌آموزان اعتماد به نفس می‌دهند و به نیازهای آن‌ها توجه می‌کنند، می‌توانند رابطه‌ای عمیق و مؤثر با آن‌ها برقرار کنند. وجدان کاری و احساس مسئولیت به معلم کمک می‌کنند تا وظایف خود را به بهترین نحو انجام دهد و در قبال آینده دانش‌آموزان احساس مسئولیت کند. با تشویق و تکریم متعلم و احترام به دانش‌آموزان و تشویق آن‌ها در موفقیت‌ها، به تقویت روحیه و انگیزه یادگیری کمک می‌کند. در نهایت، توجه به این مولفه‌ها نه تنها به رشد و پیشرفت فردی معلمان کمک می‌کند، بلکه تأثیرات مثبتی بر روی یادگیری و تربیت دانش‌آموزان خواهد داشت و سرمایه‌گذاری بر روی اخلاقیات در آموزش و پرورش، کلید موفقیت در ایجاد نسلی با توانمند و متعهد خواهد بود. در این مقاله مولفه‌های اخلاقی معلم در آثار افکار دانشمندان غربی جستجو شد، این نکته استنتاج شد که مولفه‌ها بر اخلاص و استکبارستیزی از مولفه‌هایی هست که در فرهنگ غرب بدان پرداخته نشده است. در حالیکه روحیه استکبارستیزی باعث می‌شود تا آگاهی نسبت به تاریخ معاصر و چگونگی تأثیر استکبار بر کشورها به دانش‌آموزان داده شود تا واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی را بهتر درک کنند و از تکرار اشتباهات گذشته جلوگیری کند و به دانش‌آموزان این امکان را می‌دهد که به تحلیل و نقد سیاست‌ها و رفتارهای قدرت‌های بزرگ بپردازند و از دیدگاه‌های مختلف به مسائل نگاه کنند. تقویت روحیه مقاومت و پایداری جهت ایجاد انگیزه و اراده: آشنایی با نمونه‌های مقاومت در برابر استکبار و موفقیت‌های حاصل از آن و آموزش ارزش‌های انسانی و حقوق بشر و مبارزه با ظلم و ستم به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با ظلم و ستم مبارزه کنند و ارزش‌های انسانی و حقوق بشر را پاس بدارند. مولفه اخلاص نیز به تمام فعالیت‌های یک معلم جهت خدایی می‌دهد تا بدین وسیله آخرت خود را آباد کند.

فهرست منابع

۱. امامی، محمد جعفر، لغات در تفسیر، ج ۱، علی بن ابی طالب (علیه السلام)
۲. رضوانی، علی، اتحاد ملی و انسجام اسلامی در پرتو آموزه های غدیر، ج ۱، مسجد مقدس جمکران
۳. خامنه‌ای، سید علی، جهاد و خودکفایی، ج ۱، انقلاب اسلامی
۴. www.modiryar.com، مدیریت رفتار ج ۱، www.modiryar.com، سال چاپ ۱
۵. واحد تحقیقات مرکز تحقیقات رایانه ایی قلمیه اصفهان، کتاب دانستنی های جوانان، ج ۱، مرکز تحقیقات رایانه ایی قائمیه
۶. ارفع، کاظم، کتاب از منظر نهج البلاغه جلد ۹، هو شمند صحرایی، محمود، کتاب تبلور زیبایی های دین در زندگی انسان، ج ۱، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران
۷. میشل، کلید های پرورش هوش اخلاقی در کودکان و نوجوانان، فرناز فرنود، صابرین، ۱۳۹۲، بی تا امینی گلستانی، محمد، اسلام فراتر از زمان، ج ۱،
۸. سپهر آذین حسینی نژاد، سید مجتبی، پژوهش نامه تربیت دینی فرزندان، ج ۳، اثر قلم کتاب شیوه های نظارتی امر به معروف و غلامعلی، احمد، نهی از منکر در گفتار و سیره، ج ۱، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران
۹. حسینی، داوود، کتاب جایگاه تشویق و تنبیه در اسلام، مرکز پژوهشهای اسلامی، ج ۱
۱۰. مشایخی راد، شهاب الدین، اندیشه های تربیتی استاد مطهری، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ج
۱۱. اسحاقی، حسین؛ سرمه سعادت؛ ج ۱، چاپ اول، تهران: مشعر، بی تا
۱۲. علیپور، زهرا؛ اخلاق زندگی (۱) مجموعه متن های برنامه ای برای گروه؛ ج ۱، قم: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، سال چاپ: ۱۳۸۸.
۱۳. محدثی، جواد؛ زندگی مهدوی (اخلاق و اوصاف منتظران)؛ ج ۱، قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (علیه السلام)، سال چاپ: ۱۳۹۲.
۱۴. درگاه زاده، محمد؛ امدادهای غیبی؛ ج ۱، قم: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، سال چاپ: ۱۳۸۱.
۱۵. امیدی، محمود؛ دکتر سبحانی نژاد، مهدی؛ نجفی، حسن؛ بررسی معلم اثر بخش در اندیشه تربیتی فارابی و روسو و دلالت های تربیتی متأثر از آن، تاریخ: ۱۳۹۵.

۱۶. حیدری، محمد حسین؛ رمضانی، فاطمه؛ یآوری، احسان؛ جستاری در ویژگیهای سقراط در جایگاه معلمی الهام بخش، تاریخ: ۱۴۰۱.
۱۷. رئیسی، زینب؛ رازهای موفقیت معلمان موفق، تاریخ: ۱۳۹۲.
۱۸. کاکائی، هادی؛ سیمای صالحان در قرآن؛ ج ۱، قم: دفتر عقل، سال چاپ: ۱۳۸۸.
۱۹. پایگاه تخصصی منبرها؛ منبرها؛ اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، سال چاپ: ۱۳۹۵.
۲۰. امین زاده، محمدرضا؛ اخلاق اسلامی؛ ج ۱، قم: موسسه در راه حق، سال چاپ: ۱۳۷۸.
۲۱. راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ القرآن؛ جلد کلی، تهران: المکتبه المرتضویه لاحیاء آثار الجعفریه، سال چاپ: ۱۳۸۳.
۲۲. امامی، محمدجعفر؛ لغات در تفسیر نمونه؛ قم: علی ابن ابی طالب (علیه السلام)، بی تا.
۲۳. جمعی از نویسندگان؛ دانشنامه امام علی علیه السلام؛ ج ۱، پایگاه تخصصی عاشورا، بی تا.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر؛ دروس خارج فقه حضرت آیت الله مکارم شیرازی؛ ج ۱، سایت مدرسه فقاقت، سال چاپ: ۱۳۹۶.
۲۵. جمعی از نویسندگان؛ سوژه سخنرانی فاطمیه؛ ج ۱، چاپ اول، قم: حوزه علمیه قم- مرکز مدیریت، سال چاپ: ۱۳۹۴.
۲۶. شریف رضی، محمدابن الحسین؛ ولایت نامه (خصائص الائمة علیهم السلام)؛ ج ۱، قم: موسسه پیام امام هادی (علیه السلام)، سال چاپ: ۱۳۸۹.
۲۷. مکارم شیرازی، ناصر؛ اخلاق در قرآن؛ ج ۳، قم: علی بن ابی طالب (علیه السلام)، سال چاپ: ۱۳۸۴.
۲۸. زارعی، نفیسه؛ خوشوقت، سمیه؛ امید افزینی در قرآن با تکیه بر اندیشه های جوادی آملی و علامه طباطبایی (ره)؛ تاریخ: ۱۴۰۱.
۲۹. رجائی، محمدرضا؛ راه های رسیدن به موفقیت و خوشبختی؛ ج ۱، اصفهان: اقیانوس معرفت، سال چاپ: ۱۳۸۸.
۳۰. وحید، رضا؛ نشاط در سیره ائمه علیه السلام؛ چاپ اول، قم: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، بی تا.
۳۱. www.modiryar.com؛ خلاصه کتب مدیریتی؛ ج ۱، خراسان رضوی www.modiryar.com، سال چاپ: ۱۳۹۱.
۳۲. حق جو، محمدحسین؛ جلوه های بلوغ؛ قم: المهدی، سال چاپ: ۱۳۷۴.
۳۳. اجاقی، حمیده؛ آموزش از نگاه پستالوزی، ۱۳۹۶.

